

INSTRUCTIONES ET MYSTERIA QUÆ IN LIBRO JUDICUM CONTINENTUR.

In hoc libro plurima Christiani invenire possunt à quibus rudimenta decerpant. Ex pœnâ Adonibeze discitur quàm æquo pondere peccatori pœnam peccati Deus æquiparet.

Hostes quos inter populum suum Deus superesse permittit, quàm utiles sint tentationes quarum ope servorum suorum fidelitatem experiatur, hosque sub manu suâ coercet, humilesque tenet, indigitant.

Inter populo missos à Deo liberatores, plenam spiritu Prophetarum quam effecerat, illustremque devictis hostibus populi sui quam reddiderat Deus, feminam videre est; ut inde pateat quàm debilibus aliquoties instrumentum maxima consilia sua Deus perficiat.

Ex sapientiâ quâ donat Deboram, ex virtute quâ Jabelem afflat, discas quid magni valeant et possint infirmissimi, quàm ipsis gratiam suam Spiritumque suum infundat.

Ex cantico à Deborâ cantato docentur ii quibus res bene succedunt, omnem Deo bonum exitum referendum esse, ad ipsumque totam reverti gloriam.

Ex Gedeone, signa expetente antequam populum Dei ducendum susceperet, edocemur quanti intersit ut vocationis divinæ certi fiamus, priusquam hujus operi manum admoveamus, præsertimque ut populi ejus saluti consulamus.

Paucissimâ copie quibus hunc ducem Israel debellaturum hostes suos instruit, indicant quântum suæ gloriæ Deus præcaveat, superbiaque et tumori humano disjiciendo attendat, quàm hominem cogit ut nil ad propriam virtutem vel sapientiâ referat, ex his que sola efficit sapientiâ virtusque divina.

Ex ratione quâ Deus Gedeoni notos facit eos quos debellandis Madianitis servaverit, Christiani discant, superandorum gratiâ demonum, qui ipsis regnum eorum extorquere aggressi sunt, mediocriter et in viâ terrenis esse utendum.

Arma quibus paucos electos milites munit Deus, modusque bellandi, Christi assellis indicant, non nisi elevat per preces voce, contritoque per sui macerationem corpore, in ipsos derivatura esse lumina gratiasque quibus indigent, hostilesque impetus frangendos.

Ex voto Jephthe excerptum, non nisi prudentissimè Deo esse votendum, ut reverâ votum integerrimè adimpleri possit postea.

Ex Samsonis casu percipiant, vitandum feminarum commercium, quantoque ipsæ circumdant periculo hos etiam quos Deus virtute suâ potestateque accinxit: nulla Samsonem, præter blanditias Dalile vincere possunt.

Ex eo quod dicitur de Michâ discimus in que nos præcipites det omni tempore malè intellecta religio, nec Dei legibus constanter aptata. Abusus omnes perturbatioque foedissima cultui divino irrepre solent, quàm ejus regulas quis aut ignoret, aut contemnat.

Indignè Micham Omnipotentis cultum cultui vanæ idolæ consociantem, meritò execramur. Sed cheu! Quot inter nos incauti scelus ante Deum admittunt, ejus illud nil nisi umbra fuit! Quot Deum et mammonam, Christum et Belial, pari cultu venerantur! Quot extrinseco habitu in Deum religiosi, intus idolo seculi, quod Deus detestatur, sacrificant!

(Translat. ex Bibl. de Venec.)

Jacobi Bonfrerii Præfatio IN LIBRUM RUTH.

Ruth appellatur libellus iste à materiâ quam continet; Ruth enim Moabitidis gesta qua-

tuor capitibus complectitur. Hujus libelli finis fuit explicare Davidis regis, atque ad eò et

Christi Domini prospiciam, quam et paucis libere hic in fine colligi à Pharez, Judæ filio usque ad ipsum Davidem: cum enim tota Scriptura Christum Dominum tanquàm finem spectet, per quem benedicendæ erant omnes gentes, voluit jam inde ab initio Deus symbolis, signis, figuris, prophetiis eum præmonstrare, generis seriem indicare, ut cum, cum advenisset, homines possent agnoscere. Paterna igitur linea Davidis et Christi fuit ex Abraham, Isaac, Jacob, Juda, et aliis, quarum generationum series in præcedentibus textitur, at inter avas et progenitricas Davidis et Christi non tantum venerunt Israelitides mulieres, sed etiam gentiles, cujusmodi fuit Rahab Chananea, et Ruth Moabitis antea quidem infideles, postea verò fideles, nimirum, ut ait Hieronymus, ut ostenderet Christus se ex peccatoribus non designatum nasci, qui ad delendum peccata venerat; addo etiam, ut jam inde tanto ante tempore gentium electionem præsignaret.

Est autem libellus hic quasi appendicula libri Judicum, unde ferè Hebræi librum Judicum cum libro Ruth unum eundemque faciunt, quemadmodum in præloquis sacrae

Scripturæ cap. 5, sect. 8, ostendimus. Et verò favet ratio; nam historia hæc Judicum tempore contigit, ut libri hujus initio disertè asseritur; unde quâ ratione præcedentes illæ historia à cap. 17 ad finem libri Judicum eodem Judicum libro comprehense sunt, quòd sub tempora Judicum contigerint, eadem planè ratione videtur hæc eodem libro comprehendi, vel quasi appendicula ei annexi. Est tamen et aliqua ratio cur à præcedente libro dividatur, quòd historia hæc Davidem et regum prosapiam respiciat, ob idque ad regum historiam quodammodò pertinere videatur, cui præmittitur, et ad quam quasi manu ducit. Et hæc fortè ratio est cur hic ab utroque libro divisus inter utrosque medius sit collocatus.

Libelli hujus scriptor à nonnullis censetur Ezechias rex, ab aliis Esdras, ab aliis denique Samuel. Incertum libri hujus esse autorem diximus in præloquis Scripturæ sacrae cap. 7, sect. 3, siquidem nullum est in ullam partem argumentum ad solidè quippiam asserendum; quia tamen melior scriptorum pars in Samuel inclinat, malum est nos in eundem inclinare. De tempore, quo hæc contigit historia, dicitur cap. 1, v. 1.

IN LIBRUM RUTH COMMENTARIUM.

CAPUT PRIMUM.

1. In diebus unius judicis, quando judices præerant, facta est fames in terrâ. Abiitque homo de Bethlehem Juda, ut peregrinaretur in regione Moabitude, cum uxore suâ ac duobus liberis.

2. Ipse vocabatur Elimelech, et uxor ejus Noemi; et duo filii, alter Mahalon et alter Chelion, Ephrathei de Bethlehem Juda. Ingressique regionem Moabitudem morabantur ibi.

3. Et mortuus est Elimelech maritus Noemi, remansitque ipsa cum filiis.

4. Qui acceperunt uxores Moabitidas, quarum una vocabatur Orpha, altera verò Ruth. Manseruntque ibi decemannis,

5. Et ambo mortui sunt, Mahalon videlicet et Chelion; remansitque mulier orbata duobus liberis ac marito.

6. Et surrexit ut in patriam pergeret,

CHAPITRE PREMIER.

1. Dans le temps où Israël était gouverné par des juges, il arriva, sous le gouvernement de l'un d'eux, une famine dans le pays, pendant laquelle un homme de Bethléhem, ville de Juda, s'en alla faire un voyage au pays des Moabites, avec sa femme et ses deux fils, pour y trouver de quoi subsister.

2. Cet homme s'appelait Elimelech, et sa femme Noëmi; l'un de ses fils s'appelait Mahalon, et l'autre Chelion, et ils étaient d'Ephraïma de Bethléhem de Juda. Étant donc venus au pays des Moabites, ils y demeurèrent.

3. Elimelech, mari de Noëmi, mourut quelque temps après; et elle demeura avec ses deux fils.

4. Qui prirent pour femmes des filles de Moab, dont l'une s'appelait Orpha, et l'autre Ruth. Après avoir passé dix ans en ce pays-là,

5. Ils moururent tous deux, savoir Mahalon et Chelion; et Noëmi demeura seule ayant perdu son mari et ses deux enfants.

6. Elle résolut donc de retourner en son

cum utraq;e nuru suâ, de regione Moabitide : audierat enim quòd respexisset Dominus populum suum, et dedisset eis escas.

7. Egressa est itaq;e de loco peregrinationis suæ cum utraq;e nuru; et jam in viâ revertendi posita in terram Juda.

8. Dixit ad eas : Ite in domum matris vestræ : faciat vobiscum Dominus misericordiam sicut fecistis cum mortuis et mecum;

9. Det vobis invenire requiem in domibus virorum quos sortitura estis. Et osculata est eas. Quæ elevatâ voce flere cœperunt

10. Et dicere : Tecum pergemus ad populum tuum.

11. Quibus illa respondit : Revertimini, filie mee : cur venitis mecum ? num ultra habeo filios in utero meo ut viros ex me sperare possitis ?

12. Revertimini, filie mee, et abite; jam enim senectute confecta sum, nec apta vinculo conjugali : etiamsi possem hæc nocte concipere et parere filios;

13. Si eos expectare velitis donec crescant et annos pubertatis impleant, ante eritis vetulæ quàm nubatis. Nolite, quæso, filie mee; quia vestra angustia magis me premit, et egressa est manus Domini contra me.

14. Elevatâ igitur voce rursùm flere cœperunt. Orpha osculata est socrum, ac reversa est; Ruth adhesit socri suæ.

15. Cui dixit Noemi : En reversa est cognata tua ad populum suum et ad deos suos; vade cum eâ.

16. Quæ respondit : Ne adverserimihî ut relinquam te et abeam; quocumque enim perrexeris pergam, et tibi morata fueris et ego pariter morabor : populus tuus populus meus, et Deus tuus Deus meus.

17. Quæ te terra morientem susceperit, in eâ moriar, ibique locum accipiam sepulture. Hæc mihi faciat Dominus, et hæc addat, si non sola mors me et te separaverit.

pays avec ses deux belles-filles, qui étoient de Moab, parce qu'elle avoit appris que le Seigneur avoit regardé son peuple, et qu'il leur avoit donné de quoi se nourrir.

7. Après être sortie avec ses deux belles-filles de cette terre étrangère, et étant déjà en chemin pour retourner au pays de Juda,

8. Elle leur dit : Allez dans la maison de votre mère; que le Seigneur use de sa bonté envers vous, comme vous en avez usé envers ceux qui sont morts et envers moi;

9. Qu'il vous fasse trouver le repos dans la maison des maris que vous prendrez. Elle les baisa ensuite; et ses deux belles-filles se mirent à éclater en pleurs et à dire :

10. Nous irons avec vous vers ceux de votre peuple.

11. Noëmi leur répondit : Retournez, mes filles; pourquoi venez-vous avec moi ? ai-je encore des enfants dans mon sein pour vous donner lieu d'attendre de moi des maris ?

12. Retournez, mes filles, et allez-vous-en : car, dans le grand âge où je suis, je ne suis plus capable du mariage. Quand je pourrais même concevoir cette nuit et mettre au monde des enfants,

13. Si vous vouliez attendre qu'ils fussent grands et en âge de se marier, vous seriez devenues vieilles avant de pouvoir les épouser. Non, mes filles ne faites point cela; car votre affliction ne fait qu'accroître la mienne, et la main du Seigneur s'est appesantie sur moi.

14. Elles élevèrent donc encore leur voix; et recommencèrent à pleurer; mais Noëmi continuant de les exhorter à s'en retourner, Orpha baisa sa belle-mère, et s'en retourna vers son peuple; pour Ruth elle s'attacha à Noëmi, sans vouloir la quitter.

15. Noëmi lui dit : Voilà votre belle-sœur qui est retournée à son peuple et à ses dieux; allez-vous-en avec elle.

16. Ruth lui répondit : Ne vous opposez point à moi, en me portant à vous quitter et à m'en aller; car en quelque lieu que vous alliez, j'irai avec vous, et partout où vous demeurerez, j'y demeurerai aussi. Votre peuple sera mon peuple, et votre Dieu sera mon Dieu;

17. La terre où vous mourrez me verra mourir, et je serai ensevelie où vous le serez. Je veux bien que Dieu me traite dans toute sa rigueur si jamais rien me sépare de vous et de la mort seule.

18. Videns ergo Noemi quòd obstinato animo Ruth decrevisset secum pergere, adversari noluit, nec ad suos ultra reditum persuadere

19. Profectaque sunt simul, et venerunt in Bethlehem. Quibus urbem ingressis velox apud cunctos fama percrebuit, dicebantque mulieres : Hæc est illa Noemi.

20. Quibus ait : Ne vocetis me Noemi (id est, Pulchram), sed vocate me Mara (id est, Amaram), quia amaritudinæ valde replevit me Omnipotens.

21. Egressa sum plena, et vacuum reduxit me Dominus : cur ergo vocatis me Noemi, quam Dominus humiliavit et afflixit Omnipotens ?

22. Venit ergo Noemi cum Ruth Moabitide, nuru suâ, de terrâ peregrinationis suæ, ac reversa est in Bethlehem quando primum hordea metebantur.

COMMENTARIUM.

VERS. 1. — IN DIEBUS UNUS JUDICIS, QUANDO JUDICES PRÆERANT. In Hebræo et Septuaginta nihil habetur de uno judice, sed indeterminatè tantùm id quod posterioribus verbis expressit Hieronymus : *Et factum est in diebus quando judicabant judices*. Et verò quanquam hujus historię initium certè alicujus judicis temporibus adscribi possit, agrè tamen fortè tota hæc historia, quæ plures annos continet in unius et ejusdem judicis tempora conjiceretur; nam decem annorum fames et peregrinatio Noëmi cum marito et filiis, reditus ejusdem cum nuru, conjugium Ruth cum Booz, ortus Obed ex eo conjugio, plures fortè absumunt annos, quam commode in unum aliquem judicem conferrentur. Est tamen et hæc res incerta, nam et judices aliquot annis quadraginta præferunt, et Aod octoginta, comprehensis tamen simul annis servitutis, ut in libro Judicum explicamus.

Quæres ad ejus judicis tempus historia hæc referenda sit. Ad Heli tempora reterunt Josephus, Magister Historiæ scholastica, Zonaras, et inclinat Fevardentius. Quæ sententia manifestè refellitur, quòd generationum tempora ita cœræret, ut omninò in tempore intermedio sibi relicto contineri non possint;

18. Noëmi voyant donc Ruth dans une résolution si ferme et si déterminée d'aller avec elle, ne voulut plus s'y opposer, ni lui persuader de retourner dans sa famille.

19. Etant parties ensemble, elles arrivèrent à Bethléhem. Sitôt que Noëmi y fut entré le bruit en courut de toutes parts, et les femmes disaient : Voilà cette Noëmi que sa beauté avoit rendue si illustre parmi nous.

20. Noëmi leur dit : Ne m'appellez plus Noëmi (c'est-à-dire Belle), mais appelez-moi Mara (c'est-à-dire Amère), parce que le Tout-Puissant m'a toute remplie d'amertume;

21. En effet je suis sortie d'ici pleine de joie et de consolation, ayant un mari et deux fils; et le Seigneur m'y ramène vide, sans eux. Pourquoi donc m'appellez-vous Noëmi, puisque le Seigneur m'a humiliée et que le Tout-Puissant m'a accablée d'affliction ?

22. C'est ainsi que Noëmi, étant retournée de la terre étrangère où elle avoit demeuré, avec Ruth, Moabite, sa belle-fille, revint à Bethléhem, lorsque l'on commençoit à couper les orges.

natus enim erat David annos triginta cum rex creatus est, 2 Reg. 5, v. 4. Porro principatus Heli annos quadraginta obtinuit, 1 Reg. 4, v. 18. Samuël et Saül simul junctis principatibus anni quadraginta assignantur, Act. 13, v. 24; nam in illis quadraginta annis censetur passim Samuël et Saül annos contineri, et ibidem explicamus; ex quo sequitur Davidem anno post Heli principatum decimo sub Samuele natum esse. Contingerit igitur fames hæc, cujus mentio fit primo hoc capite, initio principatus Heli; sequitur conjugium Booz et Ruth nonnisi anno post decimo contigisse, et ortum Obed ut summum anno undecimo sequenti; intercesserunt igitur ab ortu Obed avi Davidis usque ad ortum Davidis tantummodò anni triginta novem, qui quidem anni possunt distribui inter Obed et Isai Davidis patrem, si uterque anno decimo octavo vel decimo nono conjugium inisse dicatur, et mox à patris conjugio David natus dici posset; at his suppositis, quæ alibi Scriptura asserit, nimirum David parentis sui fuisse filium natu minimum, ordineque septimum vel octavum, 1 Reg. 16, v. 10, 11, et cap. 17, v. 12, 13, et 1 Paralip. 2, v. 15 et sequentibus : item quo tempore David congressus est cum Goliath, eratque ipse viginti

annorum vel circiter; quod dicitur 1 Reg. 17, v. 12, Isai fuisse senem et grandævum inter viros in diebus Saulis, quod in eum quadrare non potest, qui vixit quadraginta annos attingerit; his inquam, suppositis, necessario, statuendum est ante Hele tempora famem istam, et Booz cum Ruth conjugium accidisse.

Celebris est alia Rabbiorum sententia, Lyranus, Estii, aliorum, qui hunc Booz, cui nupsit Ruth cum esse iudicem volunt, qui dictus sit Abesan Judic. 12; verum cum Abesan tantummodo septem annis populum iudicavit, necessarium, ut notat Lyranus, asserendum esset famem illam, quæ causa fuit peregrinationis Noemi cum marito et filiis in terrâ Moabide, antecessisse principatum Abesan, si conjugium Ruth cum Booz, qui idem sit et Abesan, velint tempore principatus ipsius contigisse. Huic affinis est tertia Saliani nostri sententia, qui iudicem hunc, cujus tempore famis illa contigit, vult esse Abimelechum, qui latâ acceptione dici potest iudex, Booz verò cum Ruth conjugium sub Thola iudice, qui Abimelechum proximè consecutus est, reponit. Quæ duæ sententiæ in hoc conveniunt, quòd tres Booz statui, avum unum, qui ex Salomone et Rahab meretricæ, quorum conjugium fuit sub ingressum in terram promissam, natus fuit, alterum prioris filium tertium nepotem, cui nupsit Ruth, cujus filius Obed ille fuit Davidis avus. Neque enim aliter generationum seriem ordinare possunt, siquidem si unicus Booz poneretur, necesse esset in priore sententiâ asserere à Salmonis patris conjugio usque ad conjugium Booz filii, 270 annos minimum intercessisse; in posteriore verò Saliani sententiâ supra 220. Quæ utraque sententiæ eo nomine mihi non probatur, neque unquam probari potuit, quòd sine nullo fundamento è Scripturâ vel aliunde tres illos Booz constituat, imò ut apparet, contra satis apertam Scripturæ sententiâ; cùm enim ubique Scriptura unicum Booz nominet, eundemque Salmonis filium, et patrem Obed, idque constanter et eodem perpetuo tenore, nimirum in suis libelli hujus ubi disertè dicitur: *Salmon genuit Booz, Booz genuit Obed, Obed genuit Isai*; item 1 Paralip. 2, v. 11, 12; Matth. 1, v. 5; Luc. 3, v. 32, neque aliqua aliunde suspicio sit aliquam in hisce generationibus fuisse prætermissam, temerarium videtur plures generationes, plures ejusdem nominis Booz statuerè. Quòd si alicubi, ut in genealogiâ

Christi apud Mathæum, aliquæ generationes omittantur, eas alibi Scriptura in libris Regum supplet; quod ni fieret, planè temerarius is censendus esset, qui ex suo cerebro vellet novas generationes cadere et aliis interficere.

Restat igitur ut vel sub Aod iudice ceptam hanc famem et historiam dicamus, ut habet Hebræorum Seder Olam, vel sub Cedeonis initia, aut sanè Baraci finem, ut vult Abulensis in Ruth cap. 4, quæst. 90, vel sub Baraci annos intermedios, quod visum Torniello ad annum mundi 2748, magisque ego probo, quanquam quod nitatur ipse evincere non potuisse hujus historie prima tempora, hoc est, famis et conjugii Ruth cum Booz incidere in ultima Aod tempora vel prima Baraci, supervacaneam meo iudicio ponat operam; neque enim necesse est asserere statim à conjugio Booz cum Ruth, hoc est, anno proximeinsecuto, natum esse Obed, sed poterunt ante hujus ortum plures anni intercedere, cùm id Scriptura non repugnet. Ponamus igitur sub extrema Aod tempora, vel, si mavis, anno decimo vel duodecimo Baraci, famem illam quæ hic refertur, contigisse, quo tempore et Israelitæ durè urgebantur servitute à Jabin rege Asor, anno autem vigesimo vel vigesimo secundo post partum à Barac et Deborah de Sisarâ et rege Jabin victoriam, Israelitis jam lætore utentibus fortunâ, Noemi in patriam reditum contigisse, Ruthque Booz illegitam conjugio; post annos aliquot, hoc est, Baraci vigesimo octavo, ut vult Tornielus, natum ea ex conjugio Obed; nusquam enim commodius hujus historie tempora retuleris servatâ generationum serie à Scripturâ assignatâ.

Difficultas nobis unica, eaque sanè non levis à contrariâ opinantibus nobis objicitur; quæ haud dubiè eos permovet, ut alia omnia sectarentur; ea est ejusmodi: Si nostra sententiâ vera est, et nulla hic interponenda sit generatio, necesse erit concedere in quatuor generationibus assumptos annos trecentos octoginta, nimirum à Salomone usque ad Davidem, atque adeò unumquemque istorum, nempe Salmonem cùm genuit Booz, et Booz cùm genuit Obed, et Obed cùm genuit Isai, et denique Isai cùm genuit Davidem singulos minimum fuisse nonaginta quinque annorum; neque enim aliter absumentur illi trecenti octoginta anni. Augetur difficultas, quia eisdem rarâ hujusmodi in senili ætate dicamus fieri posse generationes, cùm vir senex è juven-

cullâ generat; attem id passim censetur impossibile, si vir decrepius vetule conjungatur, unde ut Abraham centenarius è Sarâ nonagenariâ filium susciperet, fuit opus miraculo: hic autem (ut de cæteris taceamus, Booz, Obed, Isai, qui è juvenulis uxoris progignere filios poterunt) id necessario asserendum erit de Salmone, qui conjugio junctus fuit Rahab meretrici, quæ itidem statuenda erit annorum nonaginta quinque cùm Booz peperit, si singulis generationibus annos nonaginta quinque adscribamus; neque enim ipsa in Israelitarum ingressu in terram promissam potest minor statui, quam quatuordecim annorum, quandoquidem jam meretricis amoribus dabit operam; et verò eam nos illi ætatem demus, cùm, ut ostendi, minorem dare non possumus; majorem autem dare esset difficultatem augere; eique si lubet Salmonem cui ipsa conjuncta fuit ætate parem, vel ferè parem constituamus (neque verò minor esse potuit); jam hoc posito necesse erit asserere Salmonem nonaginta quinque annorum ex Rahab totidem annis gravem Booz genuisse; quod sic ostendo: Ab egressu ex Ægypto usque ad factam à Salomone templi fundationem sunt anni 480, 5 Reg. 6, v. 1, atque adeò ab ingressu in terram promissam usque ad eandem templi fundationem anni fuerunt 440; porò Davidis ortus accessit eandem templi fundationem annis 74, siquidem David annis vixit Septuaginta, ut liquet ex 2 Reg. 5, v. 4. Salomonis autem quarto anno cepta est templi ædificatio, ut habetur eodem supra cap. 5 Reg. 6, v. 1; igitur ab ingressu in terram promissam usque ad Davidis ortum sunt anni 566; si enim ex 440, 74 demas, remanebunt 566; his adde annos quatuordecim, quos Rahab et Salmon in Israelitarum in terram promissam ingressu jam attingerant, erunt anni ab ortu Salmon vel Rahab usque ad Davidis ortum 580, qui si, ut dixi, in quatuor istis generationibus disperantur, obveniant singulis 95 anni, ita ut post 95 annos singulos unaquaque istarum generationum facta sit, neque pauciores prima illi generationi Salmonis decrepiti ex Rahab planè veterosâ adscribendi erunt. Ad hanc difficultatem respondeo eam non videri tantam, quæ cogat nos à tam constante Scripturæ sententiâ et generationum serie, quam ubique ipsa exprimit, recedere; atque in primis certum est istis antiquioribus seculis non debere videri usque adeò insolens, si homo annorum nonaginta quinque centum vel eo etiam amplius ex

uxore juvenulâ generare potuerit: si enim quatuor ante seculis Abraham centum quadraginta annorum ex Ceturâ juniore sex liberos generare potuerit, Gen. 26, ita ut postremò genitus ferè sub centesimum quinquagesimum Abraham annum prodierit, qui annus viginti quinque duntaxat annis Abraham mortem antecessit; si Jacob altero post seculo anno vitæ suæ centesimo septimo ex Rachel Benjaminum genuit, ut et Gen. 35 colligitur, hoc est, quadraginta duobus annis ante mortem, cùm tamen per id tempus Rachel non omnino esset juvenula, sed minimum quadragenaria, ut eodem Gen. 35, v. 19, colligimus; si eodem, quo Salmon conjugio illigatus est, tempore, Caleb anno ætatis octogesimo quarto tam firmas vegetasque corporis vires in seipso experiebat, quam olim in florente quadraginta annorum ætate habuerat, Josue 14; si post horum diù tempora Joiada pontifex annos 150 vixit, ut habetur 2 Paralip. 24; si hoc nostro ævo repertus sit Petrus Ernestus Mansfeldius, qui post annum ætatis octagesimum filium genuerit; si denique nuper ante annos paucos in finibus sylvæ Thuringiæ repertus est senex unus qui Confirmationis sacramentum à suffraganeo episcopi Bambergensis accepit annos natus 150, qui jam filios haberet centenarios, nepotes septuagenarios, ut nostrorum litteris accepimus, alique ducenti, qui annum centesimum excesserant; cuiusmodi videbitur tam insolens si aliquid prisco illo iudicium Israelitarum tempore anno centesimo, vel post eam ætatem generaverit? nam cui dubium esse possit unum aliquem senem, cuiusmodi ille Thuringius fuit, qui 150 annos expleverit, anno centesimo vel centesimo decimo posse esse ita vegetum, ut generare possit? Omitto quæ de aliorum quorundam longiore productioreque vitâ post Christi tempora referuntur, ut de S. Serrato, quem Siegherts in Chreico et alii referunt vixisse annis trecentis septuaginta tribus; de Joanne quodam Courado imperatore sub annum Domini 1159, in Gallia mortuo, quem vixisse annis trecentis sexaginta uno referunt Petrus Messias, auctor Fasciculi temporum, et alii plures; de Indo quodam seculo priore, quem refert Maffei in lib. 11 Hist. Ind. vixisse annos trecentis triginta quinque refert, et aliquos ad juventutem rediisse: de quibus vel aliis similibus nemo dubitare possit, quin anno centesimo et ducentesimo potentes esse potuerint ad generandum.

Alterum de Salmone et Rahab, etsi videri possit difficilias, neque tamen nos dimovere debet à planâ nostrâ, et cum Scripturâ congruente sententiâ: et primò quidem responderi potest id non ita esse statum et firmum ut senex à vetula non generet, quin aliquando contra fiat, præsertim si præter morem eorum vegetiores sint vires et vita diuturnior, quemadmodum neque statum est et firmum ut ante annos pubertatis non sit quis ad generandum potens, cum subinde contigerit (ut notat Torneilius, et de Salmone quorundam sententiâ videtur asserendum), ut nonnulli pluribus annis ante pubertatis annos generaverint. Secundò, quid mirum si quod divino miraculo aliis subinde concessum mulieribus sanctis, ut steriles vel vetule conceperint, id etiam sanctæ isti mulieri tantoperè ab Apostolo ob fidem et virtutem commendatâ à Deo concessum sit? Tertio si in hac re ad miraculum recurri non placet, producere quis potest ad centesimum, vel centesimum quintum annum juxta superius dicta sequentes usque ad Davidem generationes, atque ita dicere vel anno Salmonis et Rahab octogesimo vel sexagesimo quinto factam illam generationem, quod nemini, quantum existimo, nimis insolens prisco ævo videbitur.

FACTA EST FAMES IN TERRA. Israeliticâ nempe, ut discretè hic addit Chaldaeus paraphrastes; neque enim ad omnes regiones pervasit hæc fames; aliis enim cur cum uxore et filiis in Moabitidem terram profugeret Elimelech, si eadem ibi rerum fuisset necessariorum penuria. Totam tamen Israeliticam terram videtur fames hæc occupasse; aliis enim non ad externos et alienigenas profugeret Elimelech. Fuit autem fames hæc gravis, quæ etiam virum divitem et opulentum, cujusmodi haud dubiè fuit ille Elimelech, de quâ re v. seq., coegerit patrio solo secedere, et in externâ regione sibi suisque vitæ subsidia querere; diuturna fuit, minimum enim annis decem stetit, ut è v. 4 colligitur; tot enim annis ob famem in Moabitide regione moratum est, et tantummodò post decem annos inauferunt revocatum in Israeliticâ terrâ fertilitatem; neque verò longè ab Israelitis aberant Moabitæ utpote Rubenitis trans Jordanem vicini, ut proinde non fuerit difficile, vel longo opus tempore ut ad eos permaneret hæc fama. Quin etiam videtur asserendum plus annis decem stitisse hanc famem; neque enim existimandum est virum opulentum, qui in frugiferâ et ubere regione morabatur, cujusmodi erat

Bethlehem, cujus horrea ante famis adventum plena erant; quique rebus omnibus aliis, ut sit in amplâ familiâ, abundabat, statim obortâ fame ad externos commigrasse, sed tantummodò exhaustis prius horreis et feliciois annonæ desperatione eò adductum, postquam vidisset cœcum terramque pertinaciter annonam negare. Est autem satis verisimile hanc divinitus ob populi peccata et idololatriam famem inyectam; siquidem eò judicium tempore contigit, quo solebant frequentes et graves esse populi in idololatriam prolapsiones, idipsumque indicat famis hujus diuturnitas, et versus 6, infra, qui non obscurè indicat à Deo immissam, ac tandem sublatam famem. Accedit quòd Deus Israelitis in officio et Dei cultu remanentibus omnium rerum ad vitam necessariorum copia appropinquerat, Levit. 26, v. 5, et deinceps; Deuter. 8, v. 7, et deinceps, cap. 28, v. 3, et deinceps; contra verò illis ab officio pietateque recedentibus sterilitatem famemque comminatus fuerat Levit. 26, v. 19, et deinceps Deuter. 28, v. 16, et deinceps, ut proinde nisi graviter peccassent et officio defuissent Israelita, non viderentur tam acerbâ fame fuisse puniendi.

ANTIQVE HOMO DE BETHLEHEM JUDA. Fuit enim hæc Davidis patria, et majorum ipsius, totisque Nahassonis familiæ et posteritatis. Dicitur autem Bethlehem Juda ad alterius Bethlehem in tribu Zabulon differentiam. Causa discessus manifestè hic notatur fames, nulla alia. Hebraei tamen figmentorum fœcundi, ut refert Hieronymus in Traditionibus hebraicis, in lib. Paralip., dicunt solis stationem tamen prævisse ei similem quæ sub Josue olim contigerat; imò hanc solis stationem Elimelech, utpote viri sancti, precibus contigisse volunt idem, quemadmodum et refert Lyranus in 1 Paralip. 4, et omque et discessus causam prævisse, visusque est Hieronymus suâ versione aliquid simitelle. cum ibi, v. 22, vertit: *Et qui stare fecit solem*, maxime cum et istam Hebræorum traditionem referat, nec rejiciat in traditionibus hebraicis, si tamen Traditiones illæ Hieronymi sunt, quod nullo modo existimo. Verum locus ille suo loco explanandus erit, ostendendumque hæc esse Rabbiorum commenta, neque ad Elimelechum ista ullo modo pertinere. Hebraei alii immitem et immisericordem fingunt fuisse Elimelech, ut qui ob id discesserit, quòd inopertunas mendicorum elemosinas postulantium preces non ferret.

VERS. 2. — IPSE VOCABATUR ELIMELECH. Abi-

melechus mendosè apud Josephum, Zonaram, Theodoretum sic vocatur; nam et vocum harum significatio longè diversa est, cum Elimelech idem sit quòd *Deus rex*, vel, *Deus regis*, vel, *fortis rex*, Abimelech verò sit, *pater rex*, vel, *pater regis*. Fuisse autem hunc Elimelech virum in tribu suâ potentem et opulentum, colligitur, quòd è Nahassonis esset familiâ, qui aliis in deserto tribus Judæ princeps fuerat, Num. 1, v. 7, et cap. 2, v. 5, quòd Booz viro diviti et opulento propinquus, ut hæc habet historia.

EPHRATHÆ. Vox, *Ephrathæus*, hic significat eum qui est de Ephratâ, quod erat alterum nomen urbis Bethlehæm; sic et David filius viri Ephrathæi dicitur 1 Reg. 17, v. 42. Aliis verò Ephrathæus eum significat qui est de Ephram seu tribus origine, seu habitatione. Ita sumitur supra Judicum 12, v. 5, et 1 Reg. 1, v. 2, et 3 Reg. 11, v. 26.

INGRESSUQUE REGIONEM MOABITIDEM MORABANTUR IBI. Certum est eos duntaxat ut famem levarent eò concessisse, ejusque animi fuisse ut in patriam terram regresseretur, postquam fames sterilitateque abisset. Verum querit hic duo Abulensis, unum: Fuerint eis licitum in alienâ terrâ morari, vel in perpetuum, vel ad tempus? negatque licuisse in perpetuum, tum propter idololatriæ periculum, tum ob cærimoniarum legis oblivionem, quæ facilè desuetudine inducitur, tum quòd non possent legem unam, quæ erat ut singuli masculi ter in anno ad templum ascenderent, habitantes in patriâ exterâ observare; licuisse tamen ad tempus in exterâ hærere patriâ, sed ex causâ justâ, citra quam neque temporalis hæc mora fuerit licita, atque ad eò et his licuisse quamdiù fames durabat. At ego censeo licuisse etiam non ad tempus tantum, sed etiam in perpetuum in exterâ morari patriâ. Quod probatur primò, quia nullâ lege id fuit prohibitum, neque ullam profert Abulensis. Neque verò ex leges, quæ vetabant Israelitis omne commercium cum Chananæis, recte ad alias gentes exterâ et idololatrias transferuntur; fuit enim peculiaris ratio id commercium prohibendi cum Chananæis, quos inter se, et in terrâ suæ visceribus habitari erant, quosque Deus omnino exterminatos volebat; aliis enim et negotiatio, et commercium omne, et conversatio cum exteris omnibus aliis et idololatriæ fuisset Judæis prohibita, quemadmodum cum Chananæis prohibita erant, quod nemo dicat, cum et Salomon, quo tempore Deo gratus erat, cum Tyrio rege pro necessariâ

ad ædificandum templum materia conveniret equos ex Ægypto et aliis regionibus pretio comparatos magno numero coaccervârî, in Ophir naves, quæ aurum aliisque peregrinis mercibus advehent, mittere sit solitus. Secundò eadem urgent incommoda et pericula in temporali habitatione, quæ in perpetuâ; ergo, si temporalis mora licuit ex causâ, licuit et perpetua; aut si perpetua fuit illicita etiam ex causâ, etiam temporalis. Fuisse autem eadem incommoda et pericula in morâ temporali probari potest; nam idem per id tempus ob familiaritatem eum idololatriæ fuit idololatriæ periculum, vel periculum oblivionis divinæ legis; legi isti alteri de conveniendo ter in anno ad templum idem utrobique impedimentum statuebatur; unde et Abulensis concedit hos eo decennio tempore, quo in Moabitide terrâ versati sunt, non venisse statis illis diebus ad templum; ergo, si hæc pericula et incommoda tanta fuissent, ut nulla causa sufficiens esse poterit ad habitationem perpetuam in exterâ regione, quòd animi salus, religio et cultus divinus omni hujusmodi causæ præponderare deberet, nulla etiam sufficiens esse poterit ad habitationem temporalem; vel si ad hæc aliqua fuit sufficiens, etiam ad illam. Tertio, quia vel innumeri Judæi peccarunt, et contra divinæ legis scita fecerunt reipsâ habitantes etiam in perpetuum extra Judæam, eo tamen tempore, quo videbantur esse religiosissimi suæ legis observatores, quòd nullo modo videtur asserendum, vel dicendum est id ipsis fuisse licitum. Porro in numeros Judæos extra Judæam habitasse est perspicuum, presertim post captivitatem Babylonicam, nam multò major Judæorum pars Babylone remansit, et deinceps ibi habitavit. Postea ubique ferè per totum orbem fuerunt excitatæ Judæorum synagoga; et prope, ita ut nusquam ferè non habitarent, in Perside, Parthiâ, Chaldæâ, Mesopotamiâ, Arabiâ, Ægypto, Libyâ, Cyrenæ, Ciliciâ, Pontico, Cappadociâ, Phrygiâ, Asiâ, Græciâ, Italia, etc., ut passim dicantur Josephus, Philo, in eò et Acta Apostolorum tum aliis locis, tum vel maxime cap. 2, v. 9, 10, 11; quin et Philo Alexandria in Ægypto semper mansit et S. Paulus Tarsensis erat ex Ciliciâ, et S. Barnabæus Cyprius. Neque verò legimus unquam hisce Judæis vitio datum, quòd extra Judæam finis habitarent. Ex his igitur manifestè efficitur istam in exterâ terrâ habitationem Judæis non fuisse illicitam quamdiù ipsi permittentibus legibus suis vivere; si quando tamen pe-

riculum esset subversionis, obligatos fuisse secedere non vi legis alicujus positivæ à Deo late, sed lege naturæ, cui eo casu relinquebantur.

Altera quæstio quam movet Abulensis est: An quo tempore hi in terrâ Moab versassent, obligarentur eâ lege quæ omnes masculos jubebat ter in anno ad templum convenire? et censet obligatos fuisse, eos tamen non venisse, neque necesse esse eos à peccato excusare, quoniam fortè excusari poterint ob nimiam famem, et ciborum ad iter illud necessariorum penuriam. Verùm et hic ego ab Abulensis opinione recedendum sentio; eos nempe, qui in extrâ regione habitabant, non fuisse obligatos ad templum statim illis diebus confluere, etsi citra obligationem nonnulli e variis locis advenirent. Probari autem id potest primò, quia nullo modo credibile est Deum istiusmodi legem ferre voluisse, quæ moraliter esset observatu impossibilis; quis enim credat Judæos in Libyâ, Italiâ, Perside, procul à Judæâ habitantes, obligatos fuisse omnes ter in anno Jerusolyman confluere, aut Deum eos ad id obligare voluisse? sic enim ferè totos annos in itinere et reditu consumpissent, domi vix unquam fuissent; quòd si hos procul habitantes Deum obligare voluit, neque etiam verisimile est Deum obligare voluisse alios, qui propius in extrâ regione habitarent. Secundò, quia cum mors esset decreta ei qui istam legem violaret (quod etsi de aliis festis non ita disertè expressum sit in lege Moysi, de Paschate tamen et victimæ Paschalis comestione disertè habetur Num. 9, v. 13), sequeretur Apostolos, qui legem Mosaicam adhuc servabant eo tempore, quo occupabantur Evangelii prædicatione, debuisse ter in anno Jerusolyman venire, nisi vellent postea cum eò reddissent tanquam legis Mosaicæ prævaricatores puniri, ut qui ad tempus lege statutum non adfuerint. Tertio, quia satis disertè hi videntur excipi isto loco Num. 9, v. 15, ubi dicitur: *Si quis autem et mundus est, et in itinere non fuit, et tamen non fecit Pascha, exterminabitur anima illa, etc.*, ubi disertè excipiuntur peregrini, sive qui foris sunt, non ratione itineris præcisè, sed quia habent morale et legitimum impedimentum, cum non possint foris esse et domi, et negotia sæpè non ferant dilationem, nec nisi magno incommodo posset vel inchoatum iter intercepti, vel negotia inchoata intermittere; eumque para ut etiam majora sint incommoda si quis firmum domicilium haberet extra regionem, præsertim si paulò longior esset locorum

intercapedo; pari modo et illi censetur excipi et aut verbis illis disertè comprehendere, vel certè ex legislatoris mente, cum eo loco dixerimus non ad eos tantum casus, qui ibi exprimentur, sed ad similes etiam casus alios legem debere extendi. Eterò hunc fuisse legis istius sensum ex eo satis colligi potest, quòd Judæi passim omnes ita legem hanc interpretabantur et servabant; certum enim est eos qui peregre habitabant, non solitos Jerusolyman ad ea festa venire. Hinc sacrum semisicli tributum, quod per singula capita Judæi annuè templo pendebant, non ipsi Judæi, qui peregrè habitabant, ad templum deferebant, uti facilitate solebant qui in Judæâ habitabant, facturi haud dubiè si ipsimet templum adissent, sed per alios homines fideles transmittent, uti refert Josephus lib. 16 Ant. c. 4, et postea c. 10, quater aut quinque ejusdem rei fit mentio. Item apud Philonem eadem re habes lib. 2 de Monarchiâ, sub initium. Rursùm legem illam Num. 9, de peregrè habitantibus ita disertè verbis explicat Philo lib. 5 de Vita Moysi, ubi agens de iis qui in Paschate paschalem victimam sacrificant et edunt, et qui excusentur quominùs in Paschate adsint et edant, ob idque secundo mense si adsint sacrificare et edere possint: « Idem, » inquit, jus esto his qui non ob luctum, sed « longinquæ peregrinationis ergo, cum cæteris « suæ gentis hominibus non sacrificaverint. » Nam ne eorum quidem qui aut in longinquis « terris habitant, aut longius peregrinantur, « ullum est peccatum, cur privati debeant honore communi cum cæteris, præsertim cum « una regio gentem tam populosam non capiat « missis in multa loca colonis. » Nec obscurè peregrè habitantes excipit Josephus lib. 4 Ant. cap. 8: *Συνεργήθησαν δὲ αὐτῶν ἀπορίωνται πάλιν τὸν νόμον, τῆς τοῦ θεοῦ ἐν τῶν περὶ τὸν ἦμα ἢ ἐξ ἄλλοις κερταίων. Quod sic reddidit Rufinus: « Conveniant autem in civitatem, in quâ templum constituunt ter in anno, à finibus terræ « quam Hebræi tenuerint. » Velinus verò sic: « In sacram urbem ut templum ter in anno « conventus fiat Hebræorum ex universâ eorum « ditione. » Ex quibus liquet tantummodò legis obligatione teneri eos qui intra Judææ fines habitarent. Idem rursùm de Paschate loquens lib. 19, cap. 41, apud Gelenium, vel 42, juxta sectionem capitulum, quæ est in græco, et apud Rufinum: *Κάτοιοι δὲ πλεῖσι ἀναριθμητοὶ ἐκ τῆς γῆρας, ἴδιοι δὲ καὶ ἐκ τῆς υπερφορίας ἐπὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ θεοῦ. Quæ sic vertit Gelenius: « Et infinita « turba (addendum fuisset ex Græco, ex eâ re**

« gione) nonnullique etiam extra regionis terminos habitantes confluent religionis gratiâ. » Non omnes igitur, qui peregrè habitabant, illuc confluebant, sed quibus id collibitum erat. Locum illum Josephi non rectè vertit Rufinus, qui illud, *ἐκ τῆς ὑπερφορίας*, vertit, *qui ex montanis locis adveniunt*, cum dicendum fuerit, *qui ex exteris regionibus adveniunt*, hujusmodi enim regio extera significatur illâ voce, *ὑπερφορία*. Id ipsum etiam, licet paulò obscurius, indicat Scriptura, Exodi 34, ubi hoc præceptum statuitur: *Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis Domini Dei Israel*; mox addit causam Deus cur ipse tam frequentem illum confluxum ad templum præcipiat, præsertim cum possint itinera ab hostibus parùm esse secunda, ubi in eam rem ipse viarum totius illius regionis securitatem promittit hæc verbis: *Cum enim tulerò gentes à facie tuâ, et dilataverò terminos tuos, nullus insidiabitur terræ tuæ, ascendente te, et appARENTE IN CONSPECTU DOMINI DEI TUI TER IN ANNO. Ex qua ratione satis colligitur hanc legem ad eos qui peregrè habitant, non pertinere, cum alia sint incommoda, et alia viarum in exteris regionibus sæpè pericula, ob quæ non deberint ipsi hæc lege obligari.*

VERS. 4. — QUI ACCEPTERUNT UXORES MOABITIDAS. Potuisse Israelitas externæ gentis uxores accipere, si ad Judaicam religionem converterentur, diximus Exodi 34, v. 16; alias verò ibidem ostendimus interdictum fuisse conjugium non tantum cum Chananeis, sed etiam cum aliis cujusvis nationis infidelitate permanentibus: nanc igitur queri potest, quâ ratione hi uxores alienigenas, easque in infidelitate remanentes (ut manifestè indicat hujus capituli v. 15 et 16) duxerint, quod lege vetitum erat? — Respondeo concedi posse hos peccasse, uti omninò vult, et certum esse asserit Fovardentius; Abulensis fatetur concedi id posse; neque verò quidquam est, quod nos cogat contrarium asserere, cum de facto ex Scripturâ constet, et Israelitæ faciles essent in transgrediendâ lege, neque ullum caput satis firmum appareat, quo excusari à peccato possint, neque eorum sanctimonia, de quâ nihil constat, id facere suadeat. Quòd aliqui necessitatem obtendunt, utpote qui in extrâ regione Israelitidas non possent nancisci uxores, neque coelibes possent permanere, maxime cum neque coelibatus ei tempori conveniret, satis ambigo an ea excusatio

conveniens et accommodata sit facto huic excusando; nam si conjugio jam apti erant priusquam in Moabiticam terram emigrarent, poterant, si coelibes tantisper manere volebant, ante recessum uxores accipere; si tunc necesse apti erant conjugio, quid necesse fuit ita conjugium accelerare, cum satis sibi polliceri possent post aliquot annos Israelitidum uxorum non defuturam copiam? Deinde quemadmodum ipsi ob famem in Moabiticam regionem ubi annonæ proventus erat, cum totâ familiâ profugerant, quis dubitare possit etiam alios Israelitas pari modo illuc profugisse? et cur hi ab illis potius uxores non acceperunt? Deinde esto alii nulli eò profugissent, cum Moabitæ Rubenitis finitimi essent, cur non ab his potius in vicinâ positus, quod fas illis erat, uxores acceperunt? Igitur, si excusandi sunt, quod non gravatè fecerò, præsertim si vel conscia vel hortatrice Noemi id fecerint, quæ omninò pia et sancta videtur fuisse mulier, potius ad instinctum divinum id retulero, quemadmodum Esther cum Assuero, Samsone cum Philistæâ muliere conjugium excusamus; nec id mirum: cum enim ex Ruth Moabitica Deus Christum nasci voluisset, satis probabile est huic rei per istud conjugium occasionem Deum præbere voluisse, idque ut fieret instinctu suo procurasse. Horum porò conjugium patre adhuc vivente initum fuisse videtur satis perspicue velle Josephus, at contrarium hic videtur Scripturæ conformius.

QUÆREM UNA VOCABATUR ORPHA, ALTERA VERÒ RUTH. Ruth Mahaloni obicit, Orpha verò Chelioni, ut non tantum disertè Josephus, sed etiam infra, cap. 4, v. 10, Booz asserit. Hanc Ruth Rabbinii, quibus nihil familiaris est quam mentiri et lingere, Eglonis Moabitæ regis filiam fabulantur; quis enim credat regis filiam peregrino homini famis inopiâ, suâ regione extorri nubere voluisse? Quis credat socrum prope modum mendicò vitam in suam patriam fuisse redituram, et cum eâ eandem Ruth regis filiam comitatu, rebus omnibus destituta, ut post messores ipsa spicilegium facere compulsa sit? Pari modo nugantur more suo nugivenduli isti Rabbinii, cum Orphan Goliath gigantem matrem faciunt; volent eam Orphan et Arapham, cujus in nostro textu aliquoties fit mentio 2 Reg. 21, et de cujus stirpe Goliath ortus dicitur, eandem esse; at hoc manifestè est ineptiè; aliter enim scribitur urumque nomen non in lativo textu duntaxat, sed etiam in hebræo: cum Orpha hic initio scri

batur per γ hoc modo רַחֵם , at ibi γ prima sit littera רַחֵם , cum hæc sit femina, ille sit vir et gigas unus de progenitoribus istorum gigantum, ut ibi dicitur; hæc Moabitibus sit, ille Gethæus; hæc denique aliquot seculis anteiverit Goliath. Eandem tamen fabulam nescio quo errore (cum apud Septuaginta 1 Reg. 21 non habeatur Orpha, neque Arapha, sed Rapa), videtur secutus in sua Hamartigenia Prudentius de hæc Orphâ loquens:

Malle et semiferi stirpem nutrire Golie.

Fuerint autem Orpha soror vel consanguinea Ruth quæri posset, et verbo uno respondeo non videri fuisse; id enim verbulo videtur Scriptura fuisse indicata, et è v. 15, infra, ubi ea cognata Ruth appellatur, non videtur id recte posse statui, sive quod cognata nomine intelligi possit ea, quæ sit ejusdem gentis, quemadmodum Israelitæ omnes fratres subinde in Scripturâ appellantur, sive quod cognata ibi potius affinem, seu uxorem fratris mariti significet, ut ibi dicemus. Quidquid sit, certè vel eo argumento perspicuè evincitur sororem non fuisse; neque enim Noemi sororem cognatam appellasset, et consanguineam vellet quis cognata nomine intelligi. Accedit quod v. 8, ubi versio nostra habet: *Ita in domum matris vestre*, in Hebræo et Septuaginta sit: *Ita, redite unaquæque in domum matris suæ*, quæ verba satis indicant diversam saltem utriusque fuisse matrem.

MANSEITQUE IBI DECEM ANNIS. In Hebræo et Septuaginta additur particula *ferè*, vel *circiter*.

VERS. 5. — ET AMBO MORTUI SUNT, MARALON VIDELICET ET CHELION. Nullis scilicet relictiis liberis, ut tota hæc indicat historia, neque enim si aliqui relicti essent liberi, seminis suscitationi, vel Ruth cum Booz conjugio fuisset locus; atque adeo nec hæreditas Mahalonis et Chelionis à Booz adiri potuisset. Potuit hæc mors naturalis esse, vel à Deo immissa, si peccatum ab illis fuit in conjugio illo cum alienigenis uxoris; quamquam et citra eorum culpam possit ea ad Dei providentiam referri, sive ad excitationem virtutis Noemi, sive ut ea res occasionem daret conjugio Booz et Ruth, è quorum semine nasciturus erat Christus.

VERS. 6. — CUM UTRAQUE NURU SUA, quæ eam redeuntem comitari volebant, etsi Noemi reluctaretur et dissuaderet, præsertim quod nequamquam conveniret eam in Judæam advenire cum

nuribus adhuc infidelibus et peregrinis religionis: una tamen Ruth fuit altera constantior, quæ et amorem socris prætulit amoris patriæ, et in eandem religionem consensit, contra quam altera, quæ permisi sibi ad suos reditum persuaderi, sive quod erga socrum amor esset languidior, sive quod religionem patriam nollet deserere. Quocirca nec culpam debet Noemi quod vel reditum illis persuadere sit conata, vel non magis ad veri Dei cultum excitari; planè enim fit credibile Noemi non de fuisse officio suo toto decennio qui illis convixerat, ut jam inculcata toties non debuisset repetere; reditum verò persuadere posito quod idololatriam deserere nolent omnino fuerit conveniens, nec aliter sine gravi notâ fieri potuerit, esto Judæi isto tempore in Dei cultu valdè languerent.

VERS. 8. — ITE IN DOMUM MATRIS VESTRE. Matris dicit, non patris, quia solebant filia cum matre in gynæceo, et parte domus mulieribus separata habitare.

FIACIAT VOBISCUM DOMINUS MISERICORDIAM, SICUT FECISTIS CUM MORTUIS ET NECUM, hoc est, beneficia maritis mortuis et mihi exhibita cumulatè reponat; maritis, inquam, sive dum viverent, sive post mortem sepeliendo, fumus honestum accurando, lugendo, ab alio lactentis matrimonio abstinendo: mihi verò amicè convivendo, et alimenta subministrando.

VERS. 9. — DET VOBIS INVENIRE REQUIEM IN DOMIBUS VIROREM QUOS SORTITURÆ ESTIS. Tacitè hic eas ad matrimonium alterum hortatur, in quo eis omnem requiem, pacem, prosperitatem precatur, quæ in conjugiis sæpè rara esse solent, vel certè non perfecta, utopie magnis multisque intermixta laboribus et molestiis.

VERS. 11, 12, 15. — NUM ULTRA HABEO FILIOS IN UTERO MEO, UT VIROS EX ME SPERARE POSSITIS? REVERTIMINI, FILIÆ MEÆ, ET ABITE: JAM ENIM SENECTUTE CONFECTA SUM, NEC APTA VINCOLO CONJUGALI. ETIAMSÌ POSSEM HAC NOCTE CONCIPERE ET PARERE FILIOS, SI EOS EXPECTARE VELITIS, DONEC CAESCANT ET ANNOS PUERTATIS IMPLEANT, ANTE ERITIS VETULÆ, QUAM NEBUTIS. Erant enim, ut aliis monui, non tantum inter Judæos consuetudo, sed etiam apud gentes de suscitando semine fratris defuncti sine liberis, eaque lege Mosaicâ antiquior, ut liquet ex his quæ habentur Gen. 38, quam tamen consuetudinem postmodum Deus apud Judæos lege suâ firmavit, Deuter. 25, quâ in re magnum beneficium

censebatur, sive ab uxore demortui, sive ab ejusdem fratre vel propinquo ei demortuo præstari, quando quidem demortui familia cum ipso extincta hæc ratione de novo suscitari morali seu legali æstimatione crederetur. Itaque hæc legem vel consuetudinem erigit Noemi, ac si dicat: Non est cur mecum veniat eâ spe fore ut illud beneficium tandem aliquando præstare possitis maritis demortuis suscitando eorum familiam inito conjugio cum illis filiis, quos fortè deinceps pariam; omnis enim ejusmodi spes est sublata; nam neque ego nunc in utero filios habeo, neque apta sum ut habeam præ senectute, neque si habere etiam hæc nocte possim, consultum vobis sit tandiù caribes permanere, et expectare donec adolescant, maturique sint conjugio; sic enim fieret, ut prius vetulæ essetis et rei conjugalis filiisque procreandis ineptæ, quam nubetis.

Nota verò ex his verbis Cajetanum, et Serarium elicere idem jus suscitandi seminis fratris defuncti fuisse etiam uterinis filiis, non enim alios potuisset tunc temporis Noemi habere. Negat id juris fuisse uterinis fratribus Aben-Esra, ad cujus sententiam potius accedo, præsertim si de quibusvis uterinis fratribus sermo sit, qui non etiam de eadem tribu et familiâ essent cum fratre defuncto; quam totam difficultatem de uterinis fratribus exeuissimus Deuter. 25, v. 5, ubi et notum qui ex hoc loco oriri potest explicuimus: quæ ibi dicta compendio hic repeto. Dico igitur non satis illud de uterinis fratribus ex hæc Noemi sententiâ confici. Primò enim dici potest totum illum casum à Noemi hic positum esse impossibilem, et supponi fortè per impossibile, vel priorem maritum adhuc vivere, vel ad vitam redire, quo posito adhuc nulla esset ipsi spes liberorum. Secundò potest dici ipsam abstrahere à certo conjugio, sed loqui de conjugio aliquo in genere, sive hoc, sive illo, ac si dicat: Si me ob id sequi vultis, quod maxime vos tangit et animos vestros afficit, ut scilicet ex me nascamini maritos, qui priorum vicem suppleant, frustra à me opem expectatis, ut quæ conjugio et copulæ sum inepta, etsi non deesset vir aliquis seu prior, seu alius, cui conjungi possem. Satisque huic textus hebræus congruit, in quo nulla fit mentio vinculi conjugalis, sed solius copulæ; ita enim habet: *Senior sum quam ut sim viro*, quod relictus de copulâ quam de vinculo vel conjugio aliquo, præsertim novo interpretis, ac si dicat: *Senior sum quam ut sim apta per copulam*

conjungi viro. Tertio concedamus licet eam de novo aliquo conjugio loqui, quod videtur textui nostro conformis, et de uterinis fratribus, at non quibuslibet, sed ex eadem tribu et familiâ; potuisset enim ipsa, si adhuc fuisset conjugio apta, nubere alicui ex tribu et familiâ mariti sui Elimelech, v. g., ipsi Booz, si ipse Elimelech patruelis esset, vel in tertio aut quarto gradu consanguineus, et hæc ratione generare liberos, qui quod essent ejusdem tribus et familie cum marito Ruth, esto fratres essent duntaxat uterini, potuissent Ruth ducere, et semen prioris ejus marito suscitare; at nego id habuisse locum si frater uterinus à tribu et familiâ esset extraneus, vel id Noemi velle.

Nota secundò pro illis verbis, quæ versio nostra habet v. 12: *Etiamsi possem hæc nocte concipere, et parere filios*, obscurè ea ferri in Hebræo et Septuaginta. Hebræus quidem textus ita: *Li thilua, gam haithi halaila chi amar-ti esch leisch, vegam taladi banim*, hoc est: *Quia dixi: Est mihi spes, etiam si hæc nocte viro, et etiam peperit filios*. Septuaginta ferè Hebræo per omnia respondent: *Quia dixi, quia est mihi substantia* (intellige per substantiam facultatem et potentiam gignendi, in qua fundatur tota spes generationis), *ut ego sim viro, et pariam liberos*. Verùm illud, *quia dixi*, ex quo ferè sententiæ tota nascitur obscuritas, debet explicari, quemadmodum fecit Pagninus, *quia etsi dicerem*; et fortè apud Septuaginta legi debet, *et si dixi*, et verò facile contingere potuit, ut illud (si) cum sequentis dictionis prioris syllabâ earundem litterarum coiret.

Nota tertio pro eo quod dixit Hieronymus: *Ante eritis vetulæ quam nubatis*, in Hebræo per interrogationem haberi: *Halahen tehagena le-bilti hadioth leisch*, cujus sententiæ quis sensus sit certatur, præsertim ob illam vocem, *tehagena*, quæ alibi nusquam reperitur in Scripturâ sacrâ, et de cujus origine et radice ambigunt, siquidem Forsterus et alii quidam à radice *hug* deducunt, quod significat *coquere*, *urere*, atque adeo hic vertunt: *Nonne aduremini abaque marito?* quam interpretationem existimat Forsterus probari ex illo loco Apostoli 1 Corinth. 7: *Melius est nubere, quam uri*; ad hunc enim locum censuit Forsterus Apostolum alludere. At meo judicio parum idonea est ista probatio. Qui enim hanc vocem istius, *tehagena*, significationem et originem negaverit, negabit et ab Apostolo ibi ad hunc locum alludi, quo

posito tota illa corruebat probatio. Eterò unde colligi potest Apostolum ad hunc locum alludere? num forte utitur Apostolus verbis Septuaginta interpretum, ut solent Apostoli cum è veteri Testamento Scripturam citant, vel ad eam alludunt? At id falsum est; vox enim apud Apostolum est *καταβόλαι*, apud Septuaginta hoc loco, *καταβόλαι*. Addo multa esse, quæ hanc interpretationem labefactare possunt, primò quòd nusquam alibi in Scripturâ reperiatur verbum illud, *καταβόλαι*, in conjugatione niphali passivâ. Secundò si ab eâ radice ea vox veniret, dicendum fuerat in conjugatione illâ passivâ non *tehagena*, sed *tahagna*, ut omnis bona grammatica requirit; unde Mercerus ad Pagninum indicat in eâ sententiâ refutandâ sibi non esse immorandum, quòd id nullâ ratione ferat grammatica. Tertio, quia qui hanc interpretationem sequuntur, relinquunt illud pronomen *lahen*, quod, *eis*, vel *eos* alii vertunt; eterò necessariò referre debet filios, etsi femininum sit; sæpè enim in his pronominibus commutantur genera, et satis verisimile est id fieri propter teneritudinem infantilis et puerilis ætatis; cum verò quis sensus esse possit si dicas: *Nome eis* (scilicet filiis) *aduremini absque marito*? Quarto neque Hieronymi versio, neque septuaginta Interpretum, neque paraphrasis Chaldaica illi vocis significationi favet: non versio Hieronymi, ut satis patet: etsi enim explicari posset Hieronymum adustionem aliquam intellexisse, nempe physicam aliquam, quâ calor naturalis humidum radicale et vigorem corporis exigit et absorbit, ex quo sequitur senium debilitas et generandi impotentia; at certum est non morale illam adustionem intellexisse, quam significat vox urî apud Apostolum, hoc est, concupiscentiæ adustionem et prolapsionem in peccata carnis. Chaldaica paraphrasis habet: *Num propter eos vos sedebitis tristes? Tataban hagiman?* Septuaginta in omnibus codicibus habent, *καταβόλαι*, hoc est, ut ferè explicant hic latini interpretes, *detinebimini*, quæ vocis significatio ferè congruit cum eâ quam Pagninus, Vatablus et alii voci hebrææ, *tehagena*, attribunt; ferè enim vertunt: *Morabimini*, *retardabimini*, vocem hanc deducentes à radice *haga*, ut omnis bona grammatica requirit, etsi eâ vox alibi nusquam in Scripturâ usurpetur. Verum quid illud est, *καταβόλαι*, seu, ut latini interpretes vertunt, *ipsis detinebimini*, apud Septuaginta? Existimo latinos hosce interpretes non esse viam hujus locutionis assecutos; videtur enim

ea locutio jurisperitorum esse propria; dicunt enim ipsi, ut probat Budæus ex Pandectis *καταβόλαι*, hoc est, obligari alieni; nam obligatio, moralis quædam est tentio aut detentio. Et hæc est fortè propria vocis hebrææ significatio, quam quòd alibi nusquam reperiatur, non penitus sint Rabbinii et interpretes assecuti; eademque significatio loco huic convenientissima; postquam enim dixerat Noemi, ut est in Hebræo: *Num eos expectabitis donec crescant?* subdit: *Num ipsis obligate eritis, ut sitis sine marito?* Quamdiù enim frater aliquis vel propinquus defuncti supererat, qui uxorem ejus ducere posset, eique semen suscitare, si modò ea spes non nimis remota esset, sic ut longiore expectatione generandi spes intercederet, obligabatur defuncti uxor expectare, et tamdiù cœles permanere, donec fratres illi adolescerent: si adhuc erant in teneriore ætate, quemadmodum ostendi Gen. 38, v. 11, et vicissim frater defuncti obligabatur uxorem illam admittere, nec citra infamiam saltem, poterat conjugium illud subterfugere. Hinc intelligi potest quid Noemi velit: Etiam, inquit, hæc nocte, hæc horâ parere possem filios, num tamdiù expectabitis donec adolescant? Num existimabitis vos erga ipsos obligatas, ut toto hoc tempore cœlibes permaneat, et conjugio abstineatis? quem sensum etiam Hieronymus expressit, licet non verba verbis studuerit reddere.

QUIA VESTRA ANGSTIA MAGIS ME PREMIT. Duobus modis potuerunt reddi Hebræa, vel, *quia amaritudo mihi valde à vobis*, sive *propter vos*, quem sensum secutus est Hieronymus et Septuaginta; vel, *quia amaritudo mihi valde premit vobis*, sive, *quia amaritudo mea vestrâ est major*, quem sensum Pagninus, Vatablus et alii sequuntur.

VERS. 14. — AC REVERSA EST. Id in Hebræo non exprimitur; seculus tamen Septuaginta interpretes Hieronymus, qui et hoc disertè expresserant, claritatis gratiâ addidit, quod tamen et ex præcedentibus et sequentibus satis intelligi poterat; nam et osculum illud, de quo antecessit, ad valedictionem referabatur, et cui tunc mox subjungatur Ruth socri suæ adhæsisse, satis dabatur intelligi alteram recessisse et multò clarior adhuc versus sequens recessum illum explicat.

VERS. 15. — COGNATA TUA. Hoc est, affinis tua, seu fratria; fratris enim vocari duarum fratrum uxores testes sunt Nonius et Festus. Porrò non dici eam cognatam sœbodemeguanguinis com-

munitionem supra monti, et manifestè indicat vox hebræa, *viebama*, quæ fratris seu uxorem fratris mariti significat, vel certè in genere affinitate conjunctam, quemadmodum et, *iabam*, fratrem mariti, vel affinem quemlibet significat, et, *iabam*, verbum significat fratris uxorem accipere. Eandem per affinitatem cognationem indicant Septuaginta, apud quos hæc à Noemi *συγγαγε*, dicitur, quasi dicas *conmurus*; *συγγαγε* enim non tantum sponsa dicitur, sed etiam nurus comparatione ad soctrum factâ, atque adeò *συγγαγε*; vel *συγγαγε*, quæ simul cum alterâ ejusdem soctris nurus est, atque adeò et duorum fratrum uxores. Quamquam hæc vox minus sit usitata; usitatior enim appellatio hæc duorum fratrum uxores à Græcis, in primis quæ Homero vocatur *εισάρτα*. Vide Eustathium, Pollucem, Hesychium, Phavorinum; Pollux tamen et Suidas *εισάρτα*; scribunt. Phavorinus *εισάρτα*; quæ et ipse sic describit, *αι ταις εισάρταις ειδικατε γαρ γαμου ινααι, δε συγγαγεος ταις παλαις*, quæ fratris vicissim nupta sunt, quas aliqui *συγγαγεος* dicunt.

AD POPULUM SUUM ET AD DEOS SUOS. Hinc liquet Orpham hanc in idololatriâ suâ remansisse, etsi id visi sint negare aliqui; sed ex antithesi, quam facit Ruth v. seq. ad verum Deum conversa: *Populus tuus populus meus, et Deus tuus Deus meus*, quâ ipsa indicat sibi decretum esse non alium populum habere, seu in alio populo habitare, quam ipsa haberet, neque alium Deum colere, quam ipsa coleret, satis id perspicuum relinquitur. Chaldaicus paraphrastes hosce deos *dechalia* vocat; significat autem hæc vox Chaldaicis timorem, cultum, per metonymiam autem hic pro objecto timoris et cultus ponitur. Vide simile Gen. 31, v. 42 et 53.

VERS. 17. — HEC MIHI FACIAT DOMINUS, ET HEC ADDAT. Jurisjurandi hæc formula execrationem continens Hebræis familiaris, ut è libris Regum constat, in quibus id iuramentum frequentius occurrit; quemadmodum autem Hebræi religiose hoc juramento utebantur, verum Deum severum perfidiæ vindicem contestantes, uti et hoc loco ipsa Ruth (nam pro *Domina* in Hebræo est nomen tetragrammaton), ita et idololatricæ superstitione per deos suos jurabant simili formulâ: *Hæc mihi faciant Dii et hæc addant*, 3 Reg. 19, v. 2, et cap. 20, v. 10. Verum quamquam sunt illa quæ vel hi vel illi

imprecantur, et in caput suum dejerant, si fallant? Illud enim, *hæc*, vel ut in Hebræo est, *sic*, videtur aliqua demonstrare, et supponere enumeratas diras aliquas et calamitates, vel juramento ipsi subjiciendas, quas quis in caput suum converti velit, si fallat. Respondeo nihil hujusmodi solitum exprimi, ex usu tamen communi solere tacitè subintelligi, seu in genere gravia quædam mala, dirum exitium, pestem, acerbam omnia, quæ ne nominare quidem audent, intelligi tamen vellent, vel magis determinatè, qualia vel Pharaon in Ægypto ac mari Rubro, vel Core seditiosus in deserto, vel Achan sacrilegus juxta Jericho, vel alius quispiam facinorosus perpeccus fuerat; sicuti cum fausta apprecabantur indicat Jacob hanc fore solemnem formulam: *Faciât tibi Deus sicut Ephraim, et sicut Manasse*, Gen. 48, v. 20.

HÆC EST ILLA NOEMI. In Hebræo interrogativè hoc effertur: *Num hæc illa Noemi?* et fortè etiam in textu nostro rectius intelligatur interrogatio iuncta admirationi: *Hæc est illa Noemi!* saltem verisimile est ita scripsisse Hieronymum.

VERS. 20. — NE VOCETIS ME NOEMI (ID EST, PULCHRAM), SED VOCATE ME MARA (ID EST, AMARAM), QUIA, &c. Hæcè nominum interpretationes de more suo adjecit Hieronymus, ut et hebraicæ lingue imperiti loquentis Noemi mentem hic intelligerent, quæ aliqui non explicatè vocem significatione obscura remansisset. Est autem in his verbis antithesis; Noemi enim non tantum pulchram significat, sed etiam hilarem et jucundam, cuiusmodi facies hilaris pulchra dici potest, quòd grata sit et conversantibus ardeat, jucundo autem triste, amarum et afflictum opponitur.

VERS. 21. — EGRESSA SUM PLENA, ET VAGUAM REDUXIT ME DOMINUS. PLENA et dives marito, liberis, fortunarum copiâ; nunc egens, et omnibus hisce præsidis spoliata.

VERS. 22. — AC REVERSA EST IN BETHLEHEM QUANDO PRIMUM HORDEA METERANTUR, hoc est, sub festum Paschatis, sive sub medium primi mensis nisan dieti, tunc enim hordei messis incipiebat oblati postriedè Paschatis spicarum manipulo, ut etiâ dictum. Chaldaicus paraphrastes etiam Paschatis diem hic expressit: *Remahale ioma dephischa, in ascensione dici Paschatis*.